

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ**

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПІДГОТОВКИ ДО
ЗОВНІШНЬОГО НЕЗАЛЕЖНОГО
ОЦІНЮВАННЯ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І
ЛІТЕРАТУРИ**

**Умань
ВПЦ «Візаві»
2021**

УДК 37.016:811.161.2+821.161](06)
ТЗЗ

Рекомендувала до друку вчена рада факультету української філології
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(протокол № 12 від 24 лютого 2021 року).

Рецензенти: *Йовенко Л. І.*, д-р пед. н., проф. (Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини);
Денисюк Т. К., канд. філол. н., викладач вищої кваліфікаційної категорії, викладач-методист (КВНЗ «Уманський гуманітарно-педагогічний коледж ім. Т. Г. Шевченка»).

Редакційна колегія: *Цимбал-Слатвінська Світлана*, д-р пед. н., доц.;
Січкара Світлана, канд. філол. н., доц.; *Хлистуна Ірина*, канд. філол. н., доц.;
Похилюк Олена, канд. філол. н., спеціаліст вищої категорії, ст. викл.;
Скрипник Надія, канд. філол. н., спеціаліст вищої категорії;
Зарудняк Наталія, викл.; *Денисюк Ірина*, ст. викл.

ТЗЗ

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПІДГОТОВКИ ДО ЗОВНІШНЬОГО НЕЗАЛЕЖНОГО ОЦІНЮВАННЯ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ: збірник наукових і навчально-методичних матеріалів.
Умань : ВПЦ «Візаві», 2021. Вип. 5. 272 с.

У збірнику вміщено матеріали, що обговорювалися на Всеукраїнському науково-методичному семінарі «Теорія і практика підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання з української мови і літератури», що традиційно проводиться на факультеті української філології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини спільно з Центром доуніверситетської підготовки та Вінницьким гуманітарно-педагогічним коледжем з лютого 2016 року. Запропоновані методичні, психологічні та теоретичні поради вчителів і викладачів – це ще одна спроба педагогів розставити акценти на тих аспектах, які сприятимуть якісній підготовці випускників ЗНЗ до зовнішнього незалежного оцінювання з української мови і літератури.

Матеріали посібника можуть використовувати всі, хто зацікавлений в успішному подоланні «першого серйозного іспиту на дорослість, на розуміння природи речей, на реалізування себе в майбутньому».

За зміст і достовірність викладених матеріалів відповідальність несе автор.

УДК 37.016:811.161.2+821.161](06)

© Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, 2021

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І	
ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ДО ЗНО	5
<i>Бережанська О. Ю.</i>	
РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ ЯК ЗАСІБ ПІДГОТОВКИ ДО ЗОВНІШНЬОГО НЕЗАЛЕЖНОГО ОЦІНЮВАННЯ (з досвіду роботи).....	5
<i>Денисюк В. В.</i>	
ЛЕБІДЬ, РАК І ЩУКА ЗНО З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ.....	18
<i>Клапко С. В.</i>	
РОЛЬ ЛІТЕРАТУРИ ЯК ВИДУ МИСТЕЦТВА У ФОРМУВАННІ ХУДОЖНІХ СМАКІВ СТУДЕНТІВ	22
<i>Клочко Т. В.</i>	
ПСИХОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО ЗОВНІШНЬОГО НЕЗАЛЕЖНОГО ОЦІНЮВАННЯ.....	25
<i>Коваль В. О., Маслюк К. А.</i>	
УДОСКОНАЛЕННЯ ЗМІСТУ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ВІДПОВІДНО ДО КОМПЕТЕНТІСНОЇ ПАРАДИГМИ	32
<i>Пепчук О. Я.</i>	
ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНОЇ ДОШКИ ТА ІНТЕРНЕТ-СЕРВІСУ LEARNINGAPPS НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ	43
<i>Сорочан А. М.</i>	
СТВОРЕННЯ ОНЛАЙН-КЛАСІВ ЯК ВИМОГА ЧАСУ Й ЗАПОРУКА УСПІШНОЇ ПІДГОТОВКИ ДО ЗНО.....	68
РОЗДІЛ ІІ	
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ДО ЗОВНІШНЬОГО НЕЗАЛЕЖНОГО ОЦІНЮВАННЯ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	75
<i>Коломієць І. І., Молодичук О. А.</i>	
СТИЛІСТИКА І СТИЛІСТИЧНЕ РЕДАГУВАННЯ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ПІДГОТОВКИ ДО ЗНО.....	75
<i>Комарова З. І.</i>	
ФОНЕТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ....	86
<i>Мазур Т. А.</i>	
ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ ДО ЗНО З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (з використанням методу проєктів).....	92
<i>Похилюк О. М.</i>	
ТЕХНОЛОГІЇ НАПИСАННЯ ЕСЕ ЯК РІЗНОВИДУ АВТОРСЬКОГО ВЛАСНОГО ВИСЛОВЛЕННЯ.....	98
<i>Прокопенко О. В.</i>	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ. ЯК КРАЩЕ ПІДГОТУВАТИСЯ ДО ЗНО. ПРАКТИЧНІ ЛАЙФХАКИ	103
<i>Січкач С. А., Денисюк І. А.</i>	
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЗОВНІШНЬОГО НЕЗАЛЕЖНОГО ОЦІНЮВАННЯ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (Морфологія)	108
<i>Хоміцька Г. В.</i>	
ТРУДНОЩІ ПРИ ВИВЧЕННІ БУДОВИ СЛОВА ТА СЛОВОТВОРУ	142

Скажу за брата Думав за матір Подякувати лікаря Я рахую, що ... Я поступив би так само Переводити текст Доказати теорему Висновок витікає Слідуюче питання Самі дорогі спогади	Скажу про брата Думав про матір Подякувати лікареві Я вважаю, що ... Я вчинив би ... Перекладати текст Довести теорему Висновок впливає (слідуює) Наступне питання Найдорожчі спогади
---	--

Типові тестові завдання зі стилістики, зокрема галузі практичної стилістики, розвивають у здобувачів загальної середньої освіти належне вміння користуватися мовними засобами в усіх видах мовленнєвої діяльності, що сприяє піднесенню культури творчого, професійного і щоденно-побутового мовлення; формуванню в них мовного чуття і мовного смаку.

Література

1. Бабич Н. Д. *Практична стилістика і культура української мови* : навч. посібник. Львів : Світ, 2003. 432 с.
2. Капелюшний А. О. *Практична стилістика української мови* : навч. посібник. Львів : ПАІС, 2007. 400 с.
3. *Літературна норма і мовна практика* : монографія / Бибик С. П., Єрмоленко С. Я., Коць Т. А. та ін.; за ред. С. Я. Єрмоленко. Ніжин : ТОВ «Вид-во «Аспект-Поліграф», 2013. 320 с.
4. Пономарів О. Д. *Стилiстика сучасної української мови* : підр. 3-є вид., переробл. і допов. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. 248 с.

Комарова З. І.

(Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини)

ФОНЕТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ

Вивчення фонетики та її одиниць здобувачі загальної середньої освіти розпочинають у 5 класі. Від змісту навчальної програми, від якості висвітлення теоретичних питань у шкільних підручниках, рівня їх усвідомлення учнями залежить успіх виконання практичних вправ, а також тестових завдань під час зовнішнього оцінювання знань випускників шкіл. Модернізація змісту навчання особливо актуальна

сьогодні в контексті прийняття Державного стандарту базової середньої освіти.

Дослідження фонетичного матеріалу в підручниках з української мови для учнів 5 класу дало змогу виявити деякі недоліки в потрактуванні фонетичних одиниць, їх класифікації, в ототожненні фонетичного явища складоподілу з орфографічним явищем переносу слова з рядка в рядок тощо. До аналізу залучено підручники «Українська мова. 5 клас» 2018 р. видання, підготовлені відповідно до чинної навчальної програми [4] авторами О. П. Глазовою [1], С. Я. Єрмоленко і В. Т. Сичовою [2], О. В. Заболотним і В. В. Заболотним [3].

До основних фонетичних одиниць, які вивчають у шкільному курсі української мови, належать звук і склад. Після з'ясування особливостей звука як найменшої неподільної одиниці мови і мовлення в аналізованих підручниках уміщено матеріал, спрямований на формування вмінь розпізнавати приголосні за ознаками дзвінкості/глухості, твердості/м'якості, оскільки відповідно до шкільної програми одним з очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів є їхнє вміння розрізняти у словах тверді і м'які, дзвінки і глухі приголосні звуки [4].

За структуруванням навчального матеріалу про групи приголосних в українській мові підручник О. П. Глазової відрізняється від інших тим, що в ньому розміщено спочатку інформацію про дзвінки і глухі приголосні, а потім – про тверді і м'які.

В усіх навчальних виданнях автори акцентують увагу учнів на принциповій відмінності між дзвінками і глухими приголосними. На цій основі їх ознайомлюють із співвідносними звуковими парами дзвінких і глухих, а також із звуками, які пар не утворюють. Позитивним у підручниках С. Я. Єрмоленко і В. Т. Сичової, О. В. та В. В. Заболотних є те, що цей матеріал ілюстрований схемами, у яких подано всі 11 корелятивних пар, а також сонорні (без уживання терміна) та глухий [ф]. Непарні звуки С. Я. Єрмоленко і В. Т. Сичова називають *приголосними* (дзвінками і глухими), *які не мають пари* [2, с. 92], при цьому до дзвінких зараховують звуки, в утворенні яких голос переважає над шумом, тобто сонорні. Це означає, що автори свідомо формують в учнів неправильне уявлення про дзвінки приголосні, в основі творення яких переважно шум із незначним додаванням голосу.

О. В. та В. В. Заболотні непарні звуки зараховують до групи *приголосних, які не належать ні до дзвінких, ні до глухих*. Тоді виникає логічне запитання: а до яких приголосних вони належать? Зрозуміло, що автори, керуючись вимогами програми навчальної дисципліни, уникають терміна *сонорні приголосні*, заплутуючи школярів у власних міркуваннях

та у виконанні практичних завдань (наприклад, вправа 200 [3, с. 84], де в поданих словах необхідно охарактеризувати серед багатьох інших звуки [р] і [л]). Зазначимо, що однослівний термін, загальноприйнятий у мовній практиці, набагато простіший, ніж запропонований авторами підручника.

Недоліками навчального видання О. П. Глазової вважаємо те, що авторка взагалі не згадує про особливість утворення і характеристики сонорних звуків, подає лише 7 із 11 пар дзвінких і глухих приголосних (без пари [б]–[п] та співвідносних м'яких корелятивів) [1, с. 94]. Можливо, відсутність пар м'яких можна пояснити тим, що матеріал про тверді і м'які приголосні подано пізніше, однак, на наше глибоке переконання, учні мають знати всі корелятивні пари приголосних. Обмеження інформації про групи приголосних в українській мові за ознакою дзвінкості/глухості призведе до того, що п'ятикласник не зможе охарактеризувати приголосні звуки за участю шуму і голосу в їх утворенні. Зокрема, у вправі 189 [1, с. 95] необхідно визначити слова, які мають у своєму складі лише дзвінкі або тільки глухі приголосні. Як має міркувати учень, аналізуючи слова *голуб, зозуля, ніжному, любов, малому*, у звуковому складі яких не тільки дзвінкі, а й сонорні? Не можна сподіватися на попередні знання учнів без повторення та ґрунтовного вивчення системи звуків, тому навряд чи вони відшукають у поданих реченнях слова з відповідними приголосними.

Неоднотайні автори підручників і в поданні теоретичного матеріалу про тверді і м'які приголосні. Зведення інформації до наявності в мові твердих і м'яких приголосних (навіть без згадки про їх пари) та до особливостей позначення м'яких у звуковому записі спостерігаємо в підручнику О. П. Глазової [1, с. 95].

С. Я. Єрмоленко і В. Т. Сичова, розрізняючи тверді і м'які приголосні, вказують на необхідність використання у звукозаписах різних знаків для позначення м'якості і пом'якшення приголосних без попереднього пояснення відмінностей між звуками. Далі автори підручника подають схему, де визначають 13 твердих приголосних, які не мають парних м'яких, 9 співвідносних пар твердих і м'яких, а також 1 м'який без пари [й], при цьому неправильно його позначають, використовуючи діакритичний знак для позначення м'якості, що суперечить мовній практиці. Лише після цього матеріалу знаходимо пояснення, які звуки можуть пом'якшуватися, проте вдруге фіксуємо помилку, бо в слові *синє* маємо м'який звук [н'], а не пом'якшений [2, с. 89].

Якщо в теоретичному матеріалі до теми «Приголосні тверді і м'які» простежується прагнення авторів підручника підпорядкувати інформацію до змісту навчальної програми, то практичні завдання спрямовані на

формування в учнів уміння розрізняти тверді, м'які і пом'якшені приголосні, про що свідчать завдання до вправ 203, 204 і 206 [2, с. 89–90].

У підручнику О. В. та В. В. Заболотних, крім термінів на позначення твердих і м'яких звуків, запропоновано ще один – *напівпом'якшені приголосні* (термін застосовують у практиці викладання фонетики української мови у закладах вищої освіти). Автори акцентують увагу учнів на співвідносних парах твердих і м'яких приголосних, а також на м'якому [й], який не має парного до себе твердого. Однак вони не звертають їхньої уваги на різне позначення м'яких і напівпом'якшених звуків у фонетичному записі.

Позитивним в аналізованому підручнику є те, що серед твердих приголосних виокремлено групу губних і шиплячих, а також звуки [г], [к], [х], [г], які не мають пар м'яких. Таке об'єднання сприятиме кращому запам'ятовуванню напівпом'якшених приголосних у відповідних позиціях (перед [і], [а], [у], [е]) [3, с. 83].

Після вивчення звука як найменшої фонетичної одиниці шкільною програмою передбачено ознайомлення п'ятикласників зі складнішою одиницею фонетики – складом. Учні мають знати визначення складу, з яких звуків він може утворюватися, уміти ділити слова на склади і характеризувати їх за кінцевим звуком (відкриті і закриті). У підручниках О. П. Глазової, С. Я. Єрмоленко і В. Т. Сичової фонетичне явище складоподілу подано паралельно з явищем орфографії – переносом слова з рядка в рядок, що призводить часто до ототожнення цих явищ, непослідовного їх розмежування.

Більш вдалим є групування матеріалу в підручнику О. В. Заболотного і В. В. Заболотного, де поряд зі складом наявна інформація про наголос [3, с. 89]. Як відомо, ця одиниця теж належить до фонетичних і слугує об'єднанню складів у слова. Логічним видається послідовність вивчення матеріалу, бо спочатку школярі мають можливість усвідомити фонетичне явище складоподілу, а тоді вивчити орфографічне явище переносу слова з рядка в рядок.

Програмою навчальної дисципліни, на жаль, не передбачено вивчення правил поділу слів на склади, тому в аналізованих підручниках такі правила відсутні, проте О. П. Глазова зазначає, що «не можна сплутувати правила переносу слів із правилами поділу слів на склади» [1, с. 106]. Відсутність правил складоподілу викликає труднощі у виконанні практичних вправ, де в поданих словах для поділу на склади наявний збіг приголосних. Такими словами у вправі 211 є *пісня* і *музикальний* [1, с. 105]; у вправі 213 – *світлофор*, *антена*, *скрипка*, *ім'я* [1, с. 107].

Наявність слів, складних для складоподілу, спостерігаємо і в іншому підручнику, авторами якого є С. Я. Єрмоленко і В. Т. Сичова, наприклад:

у вправі 244 – *стародавні, найдавніших, олівців*; у вправі 246 – *табличках, книжку, пергаментом* [2, с. 104].

Від правильного поділу слів на склади залежить правильність їх характеристики. Якщо у слові *табличках* учень виокремить перший склад *таб-*, то відповідно характеризуватиме його як закритий, а якщо *та-* – то відкритий. Як учителеві пояснити в таких випадках, чому саме має бути такий, а не інший склад. Відповідь проста: треба ознайомлювати п'ятикласників з елементарними правилами складоподілу, наприклад: приголосний між двома голосними завжди належить до наступного складу (*па-пір*); перший дзвінкий (або сонорний) у сполученні з другим глухим (або дзвінким) належатиме попередньому складу (*книж-ка, аль-бом*); другий сонорний відтягує за собою до наступного складу попередній дзвінкий або глухий (*сві-тло, пі-сня*) тощо.

Ототожненню явищ складоподілу і переносу сприяють такі завдання: переписіть слова, поділяючи їх рисками для переносу (вправа 214 у підручнику О. П. Глазової [1, с. 107]); спишіть текст, дотримуючись правил переносу слів (вправа 250 у підручнику С. Я. Єрмоленко і В. Т. Сичової [2, с. 106]).

По-новому представлений матеріал про розрізнення аналізованих явищ у підручнику О. В. та В. В. Заболотних. Звертаючи увагу учнів на необхідність розрізняти правила поділу слова на склади і правила переносу, автори ілюструють приклади складоподілу слова *о-зе-ро* і його переносу *озе-ро*. Нам імponує, що у практичних завданнях до теми «Перенос слова з рядка в рядок» автори уникають формулювань: поділити на склади для переносу, натомість замість поняття склади вживають інше – частини слова. У вправі 235 наочно ілюструють перенос у поданих словах, показуючи дві частини слова, одну з яких залишають у попередньому рядку, а другу – переносять на наступний рядок [3, с. 94].

Принагідно зазначимо, що самі правила переносу, подані в аналізованих підручниках, потребують доповнення, про це свідчить пропонування для аналізу мовний матеріал. Зокрема, у вправі 236 за підручником О. В. та В. В. Заболотних для переносу запропоновано слова *потривожити, бездоріжжя, обкласти, витратити, визнати*. При виконанні таких завдань учні стикнуться зі складністю переносу на межі префікса і кореня. Жодне з правил, запропонованих для вивчення у підручнику [3, с. 94], не пояснює особливостей переносу в таких випадках.

У вправах 249, 250 за підручником С. Я. Єрмоленко і В. Т. Сичової в поданих текстах теж наявні слова, перенос у яких не регламентований жодним правилом або суперечить запропонованим, наприклад: *підвечірок, з'явилися, отримав* тощо [2, с. 105–106]. Зокрема, у слові *підвечірок* за

першим правилом переносу (частини слів з одного рядка в другий потрібно переносити за складами) на межі префікса і кореня можливий перенос *ні-двечірок*, а за правилом сьомим дозволяється довільний перенос, тобто *під-вечірок*. Оскільки приголосний [д] входить до префікса, то вірогідно другий варіант переносу правильний. Щоб допомогти учням розібратися в таких випадках, варто доповнити перелік правил наступним: односкладові префікси перед наступним приголосним кореня не розриваються.

Перенос слів *потривожити, витрачати, визнати* тощо потребує роз'яснення, бо першу літеру кореня не можна залишати в попередньому рядку. До цих слів можна було б застосувати правило переносу за складами (другий сонорний із попереднім глухим або дзвінким належить до наступного складу): *по-тривожити, ви-трачати, ви-знати* (але *отримав*, бо одну літеру не можна залишати в попередньому рядку), однак програмою не передбачено вивчення правил складоподілу.

Отже, аналіз мовного матеріалу в шкільних підручниках з української мови для 5 класу засвідчує необхідність обов'язкового внесення змін до змісту шкільної програми, оновлення її мовної змістової лінії через подання повнішої класифікації приголосних звуків за участю голосу і шуму, за наявністю чи відсутністю м'якості в їх утворенні, уведення правил складоподілу, розмежування явищ, регульованих правилами фонетики й орфографії, що сприятиме формуванню в учнів системних знань про мову та умінь застосовувати теоретичні знання під час виконання різних видів усних і письмових робіт.

Література

1. Глазова О. П. *Українська мова. 5 кл.* : підруч. для закладів загальної середньої освіти. Вид. 2-ге, доопр. Київ : ВД «Освіта» 2018. 240 с. : іл.
2. Єрмоленко С. Я., Сичова В. Т. *Українська мова. 5 кл.* : підруч. для закл. загальн. середн. освіти. Вид. 2-е, доопр. відповідно до чинної навчальної програми. Київ : Грамота, 2018. 256 с. : іл.
3. Заболотний О. В., Заболотний В. В. *Українська мова. 5 кл.* : підруч. для закл. заг. серед. освіти. 2-ге вид., допрац. Київ : Генеза, 2018. 208 с.
4. *Українська мова. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів.* URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>.